

The effect of Shahnameh reading on aggression, social skills and national identity of Adolescents

Zahra Tanha✉, Masoome Momeni Mofrad, Masoome Nasiri Zade

Abstract

Background and Aim: Iran is a country with valuable cultural and artistic works and Ferdowsi Shahnameh is one of them. Unfortunately, despite the existence of such a valuable treasure and the exploits that can be made of it, especially in education, it has been used to a limited extent. Accordingly, this study sought to investigate the effect of holding Shahnameh reading courses on aggression, social skills and national identity of students. **Methods:** This study is based on the applied purpose and in terms of the type of research in the field of quasi-experimental studies. The statistical population of this study consists of all fourth-grade students of girls' schools in Khorramabad. Sampling in this study was performed using the available non-probability method. Accordingly, after conducting initial discussions and obtaining permission from the students' parents, finally 30 people from the statistical community were identified as the research sample. The data required in this study were collected using a questionnaire based on a 5-point Likert scale. Aggression was assessed using the AGQ questionnaire with 30 questions, social skills were assessed using the Gersham and Elliott (1990) questionnaire with 29 items, and national identity was assessed based on the Batman questionnaire (2005) with 12 items. The data collected in this study were analyzed due to the non-normality of the obtained data using Wilcoxon test. **Results:** Findings of this study showed that the average aggression of students after holding the Shahnameh reading course decreased significantly (with a significant level of 0.000) to 0.827. Descriptive analysis of the data shows that the average of social skills and national identity increased by 0.648 and 0.758, respectively, at the significant level of 0.002 and 0.001. **Conclusion:** The results of this study show a Z statistic above 1.96 for each of the variables, which shows a significant difference between the means before and after the Shahnameh reading period.

Received: 08.11.2021

Revision: 24.01.2022

Acceptance: 13.02.2022

Keywords:

*cognitive style,
commitment, dogmatism,
identity style, religious
faith*

How to cite this article:

Tanha, Z. Momeni Mofrad, M., Nasiri Zade, M. The effect of Shahnameh reading on aggression, social skills and national identity of Adolescents. *Bi-Quarterly Journal of studies and psychological news in adolescents and youth*, 2022, 2(2): 70-77

Article type

Original research

1. Zahra Tanha, Assistant Professor, Department of Psychology, Faculty of Literature and Humanities, Khorramabad Branch of Islamic Azad University, Khorramabad, Iran, **2. Masoome Momeni Mofrad**, M.A student of Educational Psychology, Islamic Azad University, Khorramabad Branch, Khorramabad, Iran. **3. Masoome Nasirizade**, Bachelor of Psychology, Islamic Azad University, Khorramabad Branch, Khorramabad, Iran.

✉ Correspondence related to this article should be addressed to **Zahra Tanha**, M Assistant Professor, Department of Psychology, Faculty of Literature and Humanities, Khorramabad Branch of Islamic Azad University, Khorramabad, Iran
Email: zahra.tanha@yahoo.com

دوفصلنامه مطالعات و تازه‌های روانشناختی نوجوان و جوان

پاییز و زمستان ۱۴۰۰، دوره ۲، شماره ۲ (پیاپی ۳)، صفحه‌های ۷۷-۷۰

تأثیر شاهنامه‌خوانی بر پرخاشگری، مهارت اجتماعی و هویت ملی نوجوانان

زهرا تنها[✉]، معصومه مومنی مفرد، معصومه نصیری‌زاده

چکیده	دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۰۹/۱۷
<p>زمینه و هدف: ایران کشوری با آثار فرهنگی و هنری ارزشمندی بوده که شاهنامه فردوسی یکی از این موارد است. متأسفانه به رغم وجود چنین گنجینه ارزشمندی و بهره‌برداری‌هایی که می‌توان از آن به خصوص در امر آموزش انجام داد، استفاده‌های محدودی از آن به عمل آمده است. بر این اساس، این مطالعه در پی بررسی تأثیر برگزاری دوره‌های شاهنامه‌خوانی بر پرخاشگری، مهارت اجتماعی و هویت ملی دانش‌آموزان بوده است. روش پژوهش: این مطالعه بر اساس هدف کاربردی و از نظر نوع پژوهش در حوزه مطالعات نیمه آزمایشی قرار دارد. جامعه آماری این مطالعه را کلیه دانش‌آموزان پایه چهارم مدارس دخترانه شهر خرم‌آباد تشکیل داده‌اند. نمونه‌گیری در این مطالعه با استفاده از روش در دسترس انجام گرفت. بر این اساس، پس از انجام مذاکرات اولیه و اخذ مجوز از والدین دانش‌آموزان، در نهایت تعداد ۳۰ نفر از جامعه آماری معرفی شده به عنوان نمونه پژوهش تعیین گردیدند. سنجش پرخاشگری با استفاده از پرسش‌نامه آرنولد اچ باس و پری (۱۹۹۲)، سنجش مهارت اجتماعی با بهره‌گیری از پرسش‌نامه گرشام و الیوت (۱۹۹۰) و همچنین سنجش هویت ملی با تکیه بر پرسش‌نامه باتمانی (۱۳۸۴) انجام گرفت. تجزیه و تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده در این مطالعه با توجه به نرمال‌نبودن داده‌های حاصله با استفاده از آزمون ویلکاکسون انجام شد. یافته‌ها: یافته‌های این مطالعه نشان داد که میانگین پرخاشگری دانش‌آموزان پس از برگزاری دوره شاهنامه‌خوانی به صورت معنی‌داری (با سطح معنی‌داری ۰/۰۰۰) به میزان ۰/۸۲۷ کاهش یافته است. تحلیل توصیفی داده‌ها نشان می‌دهد که میانگین مهارت اجتماعی و هویت ملی به ترتیب به میزان ۰/۶۴۸ و ۰/۷۵۸ در سطح معنی‌داری ۰/۰۰۲ و ۰/۰۰۱ افزایش یافته است. نتیجه‌گیری: نتایج این مطالعه آماره Z بالاتر از ۱/۹۶ را برای هر یک از متغیرها نشان می‌دهد که تفاوت معنادار میانگین‌ها را قبل و بعد از دوره شاهنامه‌خوانی نشان می‌دهد. بر این اساس می‌توان بیان داشت که دوره‌های شاهنامه‌خوانی می‌تواند اثرات مثبتی در جنبه‌های روانشناختی کودکان بر جای گذارد.</p>	اصلاح مقاله: ۱۴۰۰/۱۱/۰۴
	پذیرش نهایی: ۱۴۰۰/۱۱/۲۴
	واژه‌های کلیدی:
	شاهنامه‌خوانی؛ پرخاشگری؛ مهارت اجتماعی؛ هویت ملی
	نحوه ارجاع دهی به مقاله:
	تنها، ز.، مومنی مفرد، م.، و نصیری‌زاده، م. (۱۴۰۰). تأثیر شاهنامه‌خوانی بر پرخاشگری، مهارت اجتماعی و هویت ملی نوجوانان. <i>دوفصلنامه مطالعات و تازه‌های روان‌شناختی نوجوان و جوان</i> ، ۷۰-۷۷ (۲): ۷۰-۷۷
	نوع مقاله:
	پژوهشی اصیل
<p>۱. زهرا تنها، استادیار، گروه روانشناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد خرم‌آباد، خرم‌آباد، ایران؛ ۲. معصومه مومنی مفرد، دانشجوی کارشناسی ارشد روانشناسی تربیتی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد خرم‌آباد، خرم‌آباد، ایران؛ ۳. معصومه نصیری‌زاده، کارشناسی روانشناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد خرم‌آباد، خرم‌آباد، ایران</p>	
<p>✉ مکاتبات مربوط به این مقاله باید خطاب به زهرا تنها، استادیار، گروه روانشناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد خرم‌آباد، خرم‌آباد، ایران می‌باشد.</p>	
پست الکترونیکی: zahra.tanha@yahoo.com	

مقدمه

آموزش و پرورش به خصوص در سنین کودکی و به طور خاص در مدارس از اهمیت والایی برخوردار است. یکی از شیوه‌های موثر در آموزش و پرورش کودکان استفاده از روش‌های غیرمستقیمی، مانند هنر می باشد. در این راستا، اهمیت و جذابیت قصه‌گویی^۱ برای کودکان در متون مختلف و از نظر صاحب نظران گوشزد شده است (هامانو،^۲ ۲۰۱۹). قصه و قصه‌گویی به قدمت تاریخ بشر ریشه دارد به گونه‌ای که بشر زندگی خود را در قالب قصه‌ها به تصویر کشیده است و قصه‌ها نیز زندگی بشر را شکل داده، دگرگون ساخته و متحول نموده‌اند. برخی اندیشمندان از جمله برونر^۳ (۲۰۰۱) قصه‌گویی را شیوه‌ای طبیعی برای ساختن جهان می‌دانند. در این دیدگاه ارائه درس‌های اخلاقی و رفتاری در چارچوب قصه برای سازمان دادن به یادگیری‌ها در زندگی مطرح شده است (گانسالوز، ووی، آلمیدا و کارومانو،^۴ ۲۰۱۷). در کتاب‌های مقدس نیز یکی از رویکردهای مهم برای آموزش شیوه‌های درست زندگی و کشف حقایق استفاده از استعاره‌ها، حکایت‌ها و قصه‌های اقوام و مردمان مختلف است. به همین دلیل، یکی از عمده‌ترین و رایج‌ترین روش‌های انتقال تجربه و سرگرمی و در نهایت، انتقال الگوهای رفتاری، قصه‌گویی بوده است (دونی،^۵ ۲۰۱۷) که در آثار ادبی کشورهای مختلف دیده می‌شوند.

یکی از بزرگ‌ترین آثار تاریخ ادبیات و قصه‌گویی ایران شاهنامه است که علاوه بر اینکه حاوی مطالبی درباره قهرمانان و اسطوره‌ها است و روال قصه درمانی را دنبال می‌کند دارای مطالب ارزشمند تربیتی و اخلاقی نیز می‌باشد. شاهنامه خوانی ابزار تربیتی است و بافت داستانی شاهنامه به گونه‌ای است که از کودکان تا بزرگسالان را به خود جذب می‌کند و قدرت یادگیری کودک را افزایش می‌دهد، فضای شاهنامه فضای بزرگ منشی، اخلاق و جوانمردی است (رازنپهان و همکاران، ۱۳۹۹). قصه‌ها می‌توانند ضمن کارکردهای تربیتی برای کودکان نقش روان درمانی نیز ایفا

کنند. به همین علت برگزاری چنین دوره‌های قصه‌خوانی می‌تواند پیامدهایی در سطوح مختلف برای کودکان به همراه آورد.

پیامدهای حاصل از قصه‌گویی در سطوحی مانند رفتاری، اعتقادی و نگرشی جای بحث و بررسی بیشتری دارند. یکی از عمده‌ترین پیامدهای قصه‌خوانی تأثیری است که بر پر خاشگری^۶ در کودکان بر جای می‌گذارد (قلی‌نژاد،^۷ ۲۰۱۹). کودکان پر خاشگر، لجباز یا بیش‌فعال را می‌توان از طریق قصه به کودکی آرام تبدیل کرد که تمرکز و حوصله گوش دادن را دارد. عوامل زیادی بر کاهش پر خاشگری اثر می‌گذارد. اسچمن و ناچشول^۸ (۱۹۹۶) به بررسی تأثیر قصه درمانی در مشکلات روان شناختی مانند رفتار پر خاشگرانه، ناسازگارانه و کاهش باورهای تقویت‌کننده این رفتار پرداختند. در این فرایند پس از خواندن داستان به صورت گروهی ابتدا با طرح پرسش، انگیزه شخصیت اصلی داستان از رفتار پر خاشگرانه شناسایی شده و سپس، راه حل و رفتار جایگزین معرفی می‌گردید. نتایج حاصل نشان داد نگرش پر خاشگرانه نوجوانان به‌طور قابل ملاحظه‌ای کاهش داشته است (چگنی و چگنی،^۹ ۲۰۱۹). گانسالوس و همکاران (۲۰۱۷)، قلی‌نژاد (۲۰۱۹)، چگنی و چگنی (۲۰۱۸) در سه مطالعه شبه آزمایشی اثر قصه‌گویی را بر سطح پر خاشگری در میان دانش‌آموزان مورد بررسی قرار داده‌اند. نتیجه مشترک هر سه مطالعه این بوده که برگزاری دوره‌های قصه‌گویی توانسته است سطح پر خاشگری را در میان دانش‌آموزان به صورت معناداری کاهش دهد که این بدین معنا می‌باشد که بهره‌گیری از رویکرد هنری در میان دانش‌آموزان پیامدهای موثری مانند کاهش سطح پر خاشگری را به همراه دارد.

شیوه روایی شاهنامه که پر است از جنگ قهرمانان و پهلوانان اساطیری که می‌تواند بر این ادعا دامن بزند که خواندن این شاهکار ادبی ممکن است منجر به ایجاد رفتار پر خاشگرانه در کودکان شود. در شاهنامه تا آنجایی که ممکن است شاهان خردمند و پهلوانان آرمانی از نبرد و ستیز پرهیز دارند و برای

6 . Aggressive
7 . Gholeinejad
8 .Schechtman & Nachshol
9 . Chegeni & Chegeni

1 . Narration
2 . Hamano
3 . Bruner
4 . Gonçalves, Voos, Almeida & Caromano
5 . Doni

محدود است، اما می‌تواند در این خصوص مورد استفاده قرار گیرد. آکسوی و باران (۲۰۲۰)، هسو و لی (۲۰۲۰)، منظری-توکلی و همکاران (۲۰۱۸) در مطالعات خود که به بررسی اثر قصه‌گویی بر مهارت‌های اجتماعی در کودکان پرداختند، به این نتیجه رسیدند که برگزاری دوره‌های قصه‌گویی می‌تواند میزان مهارت‌های اجتماعی کودکان را در سطوح مختلف افزایش دهد. این به معنای اثر معنادار قصه‌گویی در ابعاد مختلف مهارت اجتماعی در سنین کودکی می‌باشد.

همچنین، یکی از مهمترین و اصلی‌ترین پیامدی که از سوی پرداختن به قصه‌خوانی ایجاد می‌گردد، ارتقاء سطح هویت ملی است (اوانز^{۱۴}، ۲۰۱۸). در این خصوص مطالعاتی صورت گرفته که پرداختن به آن می‌تواند مبنایی جهت مقایسه فراهم سازد. اوانز (۲۰۱۸)، هامانو (۲۰۱۹)، دونی (۲۰۱۷) در مطالعاتی جداگانه به بررسی تأثیر قصه‌گویی بر سطح هویت ملی دانش‌آموزان پرداختند. این مطالعات نشان داد که برگزاری دوره‌های قصه‌گویی می‌تواند به صورت معنادار سطح هویت ملی را در میان دانش‌آموزان ارتقاء دهد. یکی از موارد استثنایی قصه‌گویی با تکیه مستقیم بر هویت ملی شاهنامه است. هیچ فردی نمی‌تواند منکر این مسئله باشد که شاهنامه، نمادی از هویت ملی و وطن دوستی ایرانیان است. شکل‌پذیری هویت^{۱۵} در نهاد کودکان هر سرزمین وابسته به آشنایی آن‌ها با هویت ملی^{۱۶} کشورشان است. شاهنامه جدا از اینکه حماسه‌ای جهانی محسوب می‌شود، حافظه قوی ملت ایران به شمار می‌آید (ریاحی مین و جباره ناصرو، ۱۳۹۱). شاهنامه به سبب صلابت زبان و سبک حماسی از یک سو و بهره‌گیری از معارف ایرانی از جمله اساطیر ملی از سویی دیگر، میراثی ماندگار و پویای بوده که توجه به این میراث هویتی- معرفتی از زوایای مختلف نه تنها می‌تواند ارزش‌های ذاتی این اثرات عظیم حماسی آن را آشکار کند، بلکه در بازشناسی فکری و هویتی ایرانیان به خصوص در سنین پایین بسیار موثر است (قبادی و قاسم زاده، ۱۳۸۸). بر این اساس انجام این مطالعه خواهد توانست مدیران و سیاست‌گذاران در مدارس به صورت خاص و در نظام آموزش و پرورش به صورت عام را در تدوین راهبردهای مربوطه یاری رساند. همچنین، این مطالعه خواهد توانست نگاهی

نفی زمینه‌های جنگ می‌کوشند (حمیدیان، ۱۳۸۳). مطالعه کامل شاهنامه نشان خواهد داد که ایرانیان به هیچ وجه آغازگر نبرد نبوده‌اند، مگر در حکم پیشگیری از تجاوز قطعی و سراسری دشمن که آن هم معقول به نظر می‌رسد و نمی‌تواند نشان‌دهنده رفتارهای پرخاشگرانه باشد. بر این اساس، پرداختن به قصه‌هایی مانند شاهنامه می‌تواند تا حد بسیاری سطح پرخاشگری را در کودکان و دانش‌آموزان کاهش دهد.

از سوی دیگر، مطالعات انجام‌گرفته نشان می‌دهد که قصه‌گویی می‌تواند مهارت‌های اجتماعی کودکان به‌ویژه دانش‌آموزان را ارتقاء دهد. بر این اساس یکی از شیوه‌هایی که در آموزش مهارت‌های اجتماعی^{۱۰} به کودکان بسیار موثر بوده، قصه‌گویی است. ایجاد الگویی از رفتار اجتماعی به عنوان عامل موثر در فرایند آموزش مهارت‌های اجتماعی به کودکان در سال‌های اخیر بسیار مورد استفاده قرار گرفته است. بر اساس نظریه بندورا (۲۰۰۵) کودکان می‌توانند از طریق تجربه جانشینی با قهرمان داستان همانندسازی نموده، پیامدهای رفتار را مورد تجزیه و تحلیل قرار داده و سپس، آن را برای خود الگوبرداری کرده و به کار برد (آکسوی و باران^{۱۱}، ۲۰۱۹). مهارت‌های اجتماعی بر رفتارهای فراگرفته مطلوبی اشاره دارد که فرد را قادر می‌سازد با دیگران رابطه مطلوبی داشته و از واکنش‌های نامعقول اجتماعی خودداری نماید. مهارت‌های اجتماعی طیف گسترده‌ای از رفتارها از قبیل توانایی شروع ارتباط موثر و مناسب با دیگران، ارائه پاسخ‌های مفید و شایسته، تمایل به رفتار سخاوتمندانه و همدلانه، پرهیز از قلمدری و زورگویی در قبال دیگران را شامل می‌شود (هسو و لی^{۱۲}، ۲۰۲۰) و مهارت‌هایی هستند که موانع روابط اجتماعی مثبت و عملکرد اجتماعی آموخته شده را بر طرف نموده و می‌توانند به عملکرد مؤثر و مفید افراد در زندگی کاری و خانوادگی کمک کنند. بر این اساس، تمرکز بر قصه‌ها و بهره‌برداری از آن‌ها در آموزش دانش‌آموزان سطح بالای مهارت‌های اجتماعی را به همراه دارد (منظری توکلی^{۱۳}، ۲۰۱۸). جهت بررسی این ادعا، مطالعاتی در خصوص نقش اثرگذار قصه‌گویی بر بهبود مهارت‌های اجتماعی انجام گرفته که هر چند تعداد آن

14 . Evans

15 Identity

16 National identity

10 Social skills

11 . Aksoy & Baran

12 . Hsu & Lee

13 . Manzari-Tavakoli

پرخاشگری توسط محمدی (۱۳۸۵) با استفاده روش تحلیل عاملی تأییدی، وجود چهار عامل را در این پرسشنامه تأیید کرد. به طور کلی پژوهش بسیاری داخلی و خارجی حاکی از روایی و پایایی مناسب پرسشنامه مذکور بوده است.

۲. پرسشنامه مهارت اجتماعی: سنجش مهارت اجتماعی با بهره‌گیری از پرسشنامه گرشام و الیوت (۱۹۹۰) با ۲۹ گویه صورت پذیرفت. این پرسشنامه در پژوهش‌های متعددی در خارج از کشور به کار رفته است. اولین بار در مطالعه صورت گرفته توسط گرشام و الیوت (۱۹۹۰) با میزان ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۱ و با ضریب اعتباری ۰/۷۹ موردتایید قرار گرفته است. همچنین این پرسشنامه در ایران نیز توسط شهیم (۱۳۸۱) بر روی ۳۰۴ دختر و پسر ۶ تا ۱۲ ساله در شهر شیراز هنجاریابی شده است. تحلیل عاملی به روش تجزیه و تحلیل به مؤلفه‌های اصلی از طریق چرخش واریماکس انجام شده و ضریب ۰/۸۶۳ به دست آمده که معنادار و رضایت بخش است. علاوه بر این پایایی این پرسشنامه در داخل کشور در مطالعه انجام‌گرفته توسط شهیم (۱۳۸۱) با استفاده از روش آلفای کرونباخ برابر ۰/۹۴ گزارش شده که موردتایید است.

۳. پرسشنامه هویت ملی: سنجش هویت ملی با تکیه بر پرسشنامه باتمانی (۱۳۸۴) با ۱۲ گویه انجام گرفت. این پرسشنامه توسط باتمانی (۱۳۸۴) در پایان نامه کارشناسی ارشد اعتباریابی گردید. ضریب اعتباری حاصل شده به میزان ۰/۷۶ و همچنین میزان ضریب آلفای کرونباخ به دست‌آمده به میزان ۰/۸۵ نشان از تایید روایی و پایایی پرسشنامه هویت ملی دارد. همچنین میزان ضریب بازآزمایی کل پرسشنامه به میزان ۰/۷۷ حاصل گردیده که منجر به تایید اعتبار این پرسشنامه دارد.

روش اجرای پژوهش

در مرحله اول، تعداد ۳۰ پرسش‌نامه جهت تکمیل با راهنمایی والدین به صورت برخط در اختیار دانش‌آموزان قرار گرفت. سپس یک دوره ۱۲ جلسه‌ای به فاصله زمانی ۲ روز (هر جلسه ۴۵ تا ۶۰ دقیقه) شاهنامه خوانی برای دانش‌آموزان شرکت‌کننده در مرحله اول پژوهش برگزار گردید و سپس در مرحله دوم، پرسشنامه مجدداً در میان نمونه موردبررسی توزیع گردید.

جامع و کلان را نسبت به اثرگذاری شاهنامه‌خوانی در پرخاشگری، مهارت اجتماعی و هویت ملی ایجاد نماید که در واقع نوآوری عمده پژوهش نیز همین است، چرا که تاکنون چنین پژوهشی صورت نگرفته و برای اولین بار است که اثر شاهنامه‌خوانی بر پرخاشگری، مهارت اجتماعی و هویت ملی در میان دانش‌آموزان انجام می‌گیرد. بر این اساس، این مطالعه در پی یافتن پاسخی مناسب برای این سوال خواهد بود که شاهنامه خوانی چه تأثیری بر پرخاشگری، مهارت اجتماعی و هویت ملی در میان دانش‌آموزان دارد؟

روش پژوهش

این مطالعه بر اساس هدف کاربردی و از نظر نوع پژوهش در حوزه مطالعات شبه‌آزمایشی با طرح پیش‌آزمون-پس‌آزمون قرار دارد. جامعه آماری این مطالعه را کلیه دانش‌آموزان پایه چهارم مدارس دخترانه شهر خرم‌آباد تشکیل داده‌اند به نحوی پایه تحصیلی و جنسیت در این مطالعه کنترل شده‌اند. نمونه‌گیری در این مطالعه با استفاده از روش غیراحتمالی در دسترس انجام گرفت. بر این اساس پس از انجام صحبت‌های اولیه و اخذ مجوز از والدین دانش‌آموزان در نهایت، تعداد ۳۰ نفر از جامعه آماری معرفی شده به‌عنوان نمونه پژوهش تعیین گردیدند.

ابزار پژوهش

۱. پرسشنامه پرخاشگری: سنجش پرخاشگری با استفاده از پرسشنامه آرنولد اچ باس و پری (۱۹۹۲) با ۳۰ سوال مورد سنجش قرار گرفت. جهت سنجش پایایی یا قابلیت اعتماد پرسشنامه پرخاشگری، نتایج پژوهش محمدی (۱۳۸۱) با استفاده از روش بازآزمایی نشان داد که مقدار ضرایب اعتبار برای زیر مقیاس‌های پرخاشگری، میان ۰/۶۱ تا ۰/۷۴ متغیر است. همچنین ضریب بازآزمایی کل پرسشنامه ۰/۷۸ به دست آمد. همسانی درونی با استفاده از شاخص آلفای کرونباخ نشان داد که دامنه ضرایب آلفای کرونباخ برای عوامل پرسشنامه پرخاشگری ۰/۷۱ تا ۰/۸۲ و شاخص آلفای کرونباخ برای کل پرسشنامه نیز ۰/۸۹ به دست آمد. همچنین نتایج تحلیل باس و پری (۱۹۹۲) نشان داد که همبستگی زیر مقیاس‌های این پرسشنامه با یکدیگر و با کل مقیاس که میان ۰/۲۵ تا ۰/۴۵ متغیر است، بیانگر روایی مناسب این ابزار بوده است. بررسی روایی پرسشنامه

۷- در ابتدای هر جلسه صحبت مختصری در مورد قصه جلسه قبل صورت گرفت بعد از آن قصه جدید برای دانش‌آموزان تعریف شد.

۸- در پایان هر جلسه از دانش‌آموزان خواسته شد تا در منزل قصه‌ای که شنیده‌اند و نتیجه‌ای که از آن گرفته شد را برای والدین خود تعریف کنند تا از درک محتوای قصه توسط آن‌ها اطمینان حاصل گردد.

پس از پایان دوره، مجدداً پرسش‌نامه پژوهش در میان نمونه تعیین‌شده توزیع و داده‌های موردنیاز جمع‌آوری شد. اعتبار بسته آموزشی با استفاده از روش اعتبار محتوایی ارزیابی گردید. بدین منظور پس از تدوین بسته آموزشی و تهیه پروتکل برنامه آموزشی، این برنامه به همراه بسته آموزشی طراحی شده به همراه توضیحاتی در خصوص بسته آموزشی و چگونگی اجرای آن به ۸ نفر از استادان روانشناسی تربیتی، روانشناسی بالینی و مدیریت آموزشی و مشاوره که از کارشناسان آموزش و پرورش بوده‌اند، ارسال گردید. پس از دریافت پیشنهادهای، اصلاحات موردنظر در بسته آموزشی اعمال گردیده و به تایید کارشناسان خبره آموزش و پرورش در حوزه موردبررسی رسید و در نهایت اعتبار بسته آموزشی موردتایید واقع گردید.

یافته‌ها

تجزیه و تحلیل داده‌ها در این مطالعه با توجه به نرمال نبودن داده‌های این مطالعه به کمک شاخص‌های مرکزی و پراکندگی در بخش توصیفی و آزمون ویلکاکسون در بخش استنباطی انجام گرفت. ابتدا به منظور بررسی تفاوت میانگین قبل و بعد از برگزاری دوره‌های شاهنامه‌خوانی به شرح جدول ۱ ارائه می‌گردد.

بسته آموزشی شاهنامه: ابزار مورد استفاده در این بخش کتاب ۱۲ قصه تصویری از شاهنامه به روایت حسین فتاحی بوده است. ساختار جلسات شاهنامه‌خوانی و اصول به‌کار گرفته شده در این جلسات:

۱- مقدمه چینی و برقراری رابطه عاطفی با دانش‌آموزان و زمینه‌سازی برای آماده شدن آن‌ها به منظور گوش دادن به قصه‌های شاهنامه و برای هر جلسه یک قصه با توجه به مؤلفه‌های موضوع (پرخاشگری، مهارت‌های اجتماعی و هویت ملی) انتخاب شد.

۲- قصه‌گویی با کلمات دارای بار عاطفی: با استفاده از این روش از کلمات و مفاهیمی استفاده شده که دارای بار عاطفی مثبت بوده، سپس همراه با دانش‌آموزان جنبه‌های مختلف قصه به بحث و بررسی گذاشته شد و بر راه‌حل‌های مؤثر به کار برده شده در قصه تمرکز شد.

۳- تطبیق قصه‌ها با علایق و ویژگی‌های دانش‌آموزان: می‌توان مطابق شرایط کودک، قصه را متناسب با شرایط و فضای درمانی کرد.

۴- انعطاف‌پذیری در قصه: از گروه آزمایش راه حل پرسیده شد و گروه آزمایش احساسات خود را از داستان‌ها مطرح کردند.

۵- ارائه تصاویر قصه‌ها و فیلم‌نقالی و شاهنامه‌خوانی کودکان برای ترغیب و تأثیرگذاری بیشتر در دانش‌آموزان و صحبت کردن درباره مضمون قصه‌ها با سوالات نیمه‌سازمان‌یافته

۶- نقاشی صحنه‌هایی از داستان‌ها توسط آزمودنی‌ها و پرسش درباره دلیل انتخاب این صحنه‌ها

جدول ۱. آمار توصیفی پیش‌آزمون - پس‌آزمون

متغیر	میانگین قبل از برگزاری دوره شاهنامه‌خوانی		میانگین بعد از برگزاری دوره شاهنامه‌خوانی	
	میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار
پرخاشگری	۳/۷۵۲	۰/۹۸۵	۲/۹۲۵	۰/۶۲۳
مهارت اجتماعی	۳/۲۲۱	۰/۸۶۵	۳/۸۶۹	۰/۹۳۰
هویت ملی	۳/۰۲۱	۰/۵۴۳	۳/۷۷۹	۰/۷۰۲

به صورت معنی‌داری (با سطح معنی‌داری ۰/۰۰۰) به میزان ۰/۸۲۷ کاهش یافته است. همچنین تحلیل توصیفی داده‌ها

همانگونه که در جدول فوق مشاهده می‌شود، میانگین پرخاشگری دانش‌آموزان پس از برگزاری دوره شاهنامه‌خوانی

مطالعه قبل و بعد از برگزاری دوره شاهنامه‌خوانی از آزمون ویلکاکسون بهره برده شد که نتیجه حاصل شده به شرح جدول ۲ است.

نشان می‌دهد که میانگین مهارت اجتماعی و هویت ملی به ترتیب به میزان ۰/۶۴۸ و ۰/۷۵۸ در سطح معنی‌داری ۰/۰۰۲ و ۰/۰۰۱ افزایش یافته است. به منظور بررسی معنادار بودن تفاوت میانگین متغیرهای موردبررسی در این

جدول ۲. آزمون ویلکاکسون		
متغیر	آماره Z	سطح معنی‌داری
پرخاشگری	۵/۸۹۷	۰/۰۰۰
مهارت اجتماعی	۳/۸۷۹	۰/۰۰۹
هویت ملی	۴/۲۰۱	۰/۰۰۴

برگزاری دوره شاهنامه‌خوانی توانست سطح پرخاشگری دانش‌آموزان را کاهش دهد. لطافت موجود در قصه‌گویی آن هم به صورت مصور باعث می‌شود تا جذابیت بالایی را مخصوصاً در سنین پایین ایجاد نماید. این جذابیت بالا سبب می‌گردد تا دانش‌آموزان در سنین پایین تفکرات هیجانی و مثبتی در ذهنشان ایجاد گردد که در نهایت این تفکرات مثبت و امیدوارانه منجر می‌شود تا در خصوص وقایع موجود در قصه‌ها بیاندیشند و با پندگرفتن از این قبیل قصه‌ها، سطح رفتارهای پرخاشگرانه در آنان کاهش یابد. این نتیجه با یافته‌های حاصل از مطالعات انجام‌گرفته توسط گانسالوس و همکاران (۲۰۱۷)، قلی‌نژاد (۲۰۱۹)، چگنی و چگنی (۲۰۱۸) مطابقت دارد.

این مطالعه نشان داد که برگزاری دوره شاهنامه‌خوانی توانسته مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان را افزایش دهد. برگزاری دوره‌های قصه‌گویی همچون شاهنامه می‌تواند منجر به این مفهوم گردد که دانش‌آموزان خود را به جای شخصیت‌های موجود در شاهنامه قرار می‌دهند و سعی می‌نمایند تا خود را در نقش آنان تصور نمایند. این تجربه باعث می‌شود تا شخصیت‌های اصلی و محبوب در شاهنامه به عنوان الگویی برای دانش‌آموزان در نظر گرفته شود. بهره‌گیری از این الگو می‌تواند باعث شود تا بسیاری از شاخص‌های مرتبط با مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان پرورش یابد، چرا که تحت تاثیر شخصیت‌های شاهنامه، دانش‌آموزان نیز نگرشی مثبت‌تر نسبت به وقایع بیرونی پیدا کرده و الگوهای رفتاری خود را متناسب با آن تنظیم می‌نمایند. بر این اساس این نتیجه با یافته‌های حاصل از

همانگونه که در جدول ۲ مشاهده می‌شود، بر مبنای مقدار آماره‌های Z برای هر یک از متغیرهای موردبررسی در این مطالعه که بیشتر از ۱/۹۶ حاصل گردیده و همچنین سطح معنی‌داری که برای هر یک از متغیرها کمتر از ۰/۰۵ بدست آمده، می‌توان نتیجه گرفت که تفاوت میانگین هر یک از متغیرها در دو مرحله قبل و بعد از برگزاری دوره آموزشی معنادار بوده است. این نتیجه نشان می‌دهد که برگزاری دوره آموزشی شاهنامه‌خوانی توانسته است به صورت معناداری سطح پرخاشگری دانش‌آموزان را کاهش و مهارت‌های اجتماعی و هویت ملی آنان را افزایش دهد.

بحث و نتیجه‌گیری

بدون تردید یکی از اهداف بسیار مهم آموزش و پرورش در هر کشوری آن است که کودکان را برای زندگی واقعی آماده کند. دوران ابتدایی در رشد مفاهیم و معانی اموری که کودک در زندگی روزمره با آن‌ها سروکار دارد نقش مهمی را بازی می‌کند در این دوران تفکر کودک با درک مفاهیم اساسی مانند زمان، مکان، علت و .. سازمان می‌یابد و شکل‌گیری شخصیت اجتماعی وی که در خانواده پی‌ریزی شده تداوم می‌یابد. به همین دلیل و با توجه به اهمیتی که این مفاهیم دارد، انجام این مطالعه توجیه‌پذیر بوده است. یافته‌های این مطالعه در سه بخش قابل بحث و بررسی است. این مطالعه نشان داد که پرخاشگری پس از برگزاری جلسات شاهنامه‌خوانی به صورت معناداری در میان نمونه موردبررسی کاهش یافته است. دوره‌های آموزشی مجازی و محدود شدن ارتباط میان دانش‌آموزان باعث شده تا سطح پرخاشگری دانش‌آموزان به نسبت افزایش یابد. بر این اساس،

(۲) بهره‌برداری از شخصیت‌های نامدار و مشهور ایرانی در قالب کتاب‌های درسی به منظور ایجاد الگویی جهت توسعه رفتارهای اجتماعی دانش‌آموزان

(۳) بهره‌گیری بیشتر از محتوای مصور در قالب کتاب‌های درسی دانش‌آموزان مخصوصاً در مقطع ابتدایی

(۴) توسعه بهره‌برداری از داستان‌های قدیمی ایرانی که در آن توجه ویژه‌ای به بهبود مهارت‌های رفتاری دانش‌آموزان می‌گردد.

(۵) ارزیابی سطح متغیرهای رفتاری در میان دانش‌آموزان پیش و پس از برگزاری کلاس‌های آموزشی

همچنین این مطالعه پیشنهادهایی برای پژوهش‌های آتی به شرح زیر ارائه می‌نماید:

- (۱) شناسایی عوامل اثرگذار بر اثربخشی برگزاری دوره‌های شاهنامه‌خوانی در مدارس
- (۲) بررسی تاثیر دوره شاهنامه‌خوانی بر عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان
- (۳) بررسی اثرگذاری سایر قه‌صه‌های مصور ایرانی بر شاخص‌های رفتاری دانش‌آموزان
- (۴) بررسی انطباقی اثرگذاری دوره‌های قصه‌گویی بر کیفیت تحصیلی در میان دانش‌آموزان مقاطع تحصیلی گوناگون
- (۵) شناسایی و اولویت‌بندی پیامدهای شاهنامه‌خوانی در میان دانش‌آموزان

تشکر و قدردانی

نهایت تشکر را از همکاری تمامی شرکت‌کنندگان در پژوهش و اساتید داریم.

موازین اخلاقی

ملاحظات اخلاقی در پژوهش با جلب رضایت آگاهانه شرکت‌کنندگان رعایت شده است؛ همچنین به افراد درباره محرمانه بودن اطلاعات پژوهش و نتایج پژوهش اطمینان داده شد.

تعارض منافع

بنا بر اظهار نویسندگان، این مقاله حامی مالی و تعارض منافع ندارد.

منابع

Aksoy, P., & Baran, G. (2020). The Effect of Story Telling-Based and Play-Based Social Skills Training on Social Skills of

مطالعات انجام‌گرفته توسط آکسوی و باران (۲۰۲۰)، هسو و لی (۲۰۲۰)، منظری-توکلی و همکاران (۲۰۱۸) مطابقت دارد.

همچنین این مطالعه نشان داد که برگزاری دوره‌های شاهنامه‌خوانی توانسته سطح هویت ملی دانش‌آموزان را ارتقاء دهد. شاهنامه مملو از اسطوره‌های وقایع هویتی ایران است. آشنایی با چنین غنای فرهنگی و تاریخی موجب می‌شود تا دانش‌آموزان با برخی از اسطوره‌ها و داستان‌های حماسی ایران آشنا شوند و از طریق با توجه به وجود همچنین شخصیت‌های مشهور در سطح بین‌الملل به ایرانی بودن خود افتخار نمایند. دانش‌آموزان با شرکت در دوره شاهنامه‌خوانی با هویت ایرانی و شخصیت افراد مشهور ایرانی آشنا می‌شوند و از این طریق سابقه تاریخی خود را بهتر درک می‌نمایند. بر این اساس دانش‌آموزان به اصالت خود افتخار کرده و احساس غرور و بالندگی در آنان افزایش می‌یابد. برآیند این امور منجر به ارتقاء سطح هویت ملی دانش‌آموزان می‌شود. این نتیجه با یافته‌های حاصل از مطالعات صورت‌گرفته توسط اوآنز (۲۰۱۸)، هامانو (۲۰۱۹)، دونی (۲۰۱۷) همخوانی دارد. این مطالعه محدودیت‌هایی را به همراه داشته است. مهمترین محدودیت مطالعه حاضر، برگزاری دوره آموزشی شاهنامه‌خوانی و جمع‌آوری داده‌ها با توجه به شرایط بحرانی کرونا بوده که منجر گردید تا تمامی این موارد به صورت مجازی و از طریق برنامه‌های آموزش الکترونیکی صورت گیرد. علاوه بر این پرسشنامه‌های مورد استفاده هر چند مناسب سطح ادراک دانش‌آموزان بوده، اما جهت سهولت در پاسخگویی و افزایش اعتبار پاسخ‌ها، تعدیلاتی در آن انجام گرفت. همچنین کسب رضایت خانواده‌ها و جلب مشارکت آنان جهت شرکت فرزندانشان یکی دیگر از محدودیت‌های اصلی این پژوهش بوده که روند انجام مطالعه را با دشواری همراه ساخت.

این مطالعه بر پایه نتایج حاصل شده، پیشنهادهایی به شرح زیر ارائه می‌نماید که می‌تواند مورداستفاده سیاست‌گذاران امر آموزش و تربیت در کشور قرار گیرد.

(۱) ایجاد تغییر در برنامه‌های درسی دانش‌آموزان مقطع ابتدایی و گنجاندن دروسی که در آن دانش‌آموزان با تاریخچه کهن ایران و اساطیر موجود در آن آشنا شوند.

- Hsu, H. T., & Lee, I. J. (2020, July). Using augmented reality technology with serial learning framework to develop a serial social story situation board game system for children with autism to improve social situation understanding and social reciprocity skills. In *International Conference on Human-Computer Interaction* (pp. 3-18). Springer, Cham.
- Manzari-Tavakoli, F., Hosseini, S. E., & Karimi, L. (2018). The Effect of Social Story Telling on Motor Skills and Verbal Communication among the Children and Adolescents (5-17 Years Old) with Severe Autism Spectrum Disorder. *Report of Health Care*, 4(2), 28-37.
- Raznhan Mohammad Hassan, Rostami Mohsen, Bayati Hadi. (2020). Shahnameh of the cohesive Iranians in the Safavid era. *Bi-Quarterly of Pahlavani Literature*. (7): 127-138. (in Persian)
- Riahi Zamin, Zahra, Jabbar Nasroo, Azim. (2002). A study of the function of demons in heroic poems after Shahnameh. *Poetry Research (Literature Park)*, 4 (2). 99-128. (in Persian)
- Kindergarten Children: An Experimental Study. *Egitim ve Bilim*, 45(204).
- Batmani, Leila (2005). Investigating the relationship between the sense of distributive justice and national identity among young people aged 18-29 in Tehran (Master's thesis). Al-Zahra University, Faculty of Social Sciences and Economics. Tehran. (in Persian)
- Chegeni, G., & Chegeni, M. (2018). Evaluating the effect of two storytelling techniques (pure storytelling and storytelling combined with discussion) in reducing aggression in boys living in orphanage. *Journal of Advanced Pharmacy Education & Research| Oct-Dec*, 8(S2), 115.
- Doni, A. F. (2017). Art and Resistance in Moldova: Bessarabia's Politically Troubled Emergence Towards National Identity Reflected in the Story of Musicians Ion and Doina Aldea-Teodorovici.
- Evans, J. R. (2018). The interwar politics of the Liverpool Irish: a story of God, class, and national identity. *Transactions of the Historic Society of Lancashire and Cheshire*, 167(1), 131-156.
- Ghobadi, Ghobadi, Qasem Zadeh, Dr. Seyed Ali. (2009). Critique and analysis of the view of Western Orientalists about the national epic of Iran. *New literary essays*. 42 (4). 191- 214. (in Persian)
- Gholeinejad, A. (2019). The effectiveness of storytelling on reducing the aggression and loneliness of Afghan refugee children. *Journal of Pediatric Nursing*, 5(2), 59-67.
- Gonçalves, L. L., Voos, M. C., Almeida, M. H. M. D., & Caromano, F. A. (2017). Massage and storytelling reduce aggression and improve academic performance in children attending elementary school. *Occupational therapy international*, 2017.
- Hamano, T. (2019). Nikkei Identity in Question: A Story of National Ethnic Japanese Organisation in Australia between 1990 and 2000s. In *Marriage Migrants of Japanese Women in Australia* (pp. 65-83). Springer, Singapore.
- Hamidian, Saeed (2002). An Introduction to Ferdowsi Thought and Art. Nahid. Tehran. (in Persian)